

Izhodišča kazenske odgovornosti za samoupravne odločitve**

Ivan Bele*

1. Določitev problema

V okviru določb o samoupravljanju v organizacijah združenega dela je v prvem odstavku 133. člena ustave SRS¹ posebej poudarjeno, da je vsak delavec »osebno odgovoren za vestno opravljanje samoupravnih funkcij«. Določitev odgovornosti članov delavskega sveta, kolegijskega izvršilnega organa, individualnega poslovnega organa in kolegijskega poslovnega organa v nadaljnjih odstavkih citiranega člena pa kaže, da se v ustavi z odgovornostjo ne razume samo »dolžnost polaganja računov«, temveč tudi možnost nalaganja posledic v primerih, ko je ocena »položenih računov« negativna. Pri odgovornosti nas v okviru večpomenskosti tega pojma zanima prav pomen odgovornosti kot pravne možnosti za nalaganje posledic za samoupravno odločanje. Ena izmed oblik, v katerih se uresničuje pravna odgovornost, je tudi kazenska odgovornost kot v zakonu določena možnost za navezovanje kazenskih sankcij na samoupravno odločanje. V zvezi s takim pojmovanjem kazenske odgovornosti bomo predmet te razprave določili z vprašanjem, kako naj ta oblika odgovornosti učinkuje v primerih, ko z izvršitvijo samoupravnih odločitev pride do storitve kaznivih dejanj.

Konkretni primeri, pri katerih nastopa to vprašanje niti niso tako redki; večkrat jih zasledimo zlasti v zadevah kaznivih dejanj, ki so de lege lata inkriminirana v XIX. in XXIV. poglavju kazenskega zakonika. Sodni praksi taki primeri niso povzročili težav samo takrat, kadar je šlo za izvrševanje odločitev individualnih organov v samoupravnih organizacijah ali skupnostih; tem se je po 20. členu KZ pri storitvi kaznivega dejanja pač pripisal status napeljevalca, katerega storilec je bil izvrševalec odlo-

* Ivan Bele, mag. prava, sodnik vrhovnega sodišča SR Slovenije, Tavčarjeva 9, 61000 Ljubljana.

** Članek je za natis pripravljen in deloma skrajšan del študije »Gospodarska kazniva dejanja po veljavnem kazenskem pravu in potrebe po reformi glede na spremembe gospodarskega sistema.« Študija je izid raziskovalne naloge, ki je bila opravljena v Inštitutu za kriminologijo v Ljubljani, in en del je bil že prikazan v prejšnji številki Revije za kriminalistiko in kriminologijo (v članku P. Kobeta). Glej publikacije Inštituta za kriminologijo št. 39, str. 96—131.

¹ Pri sklicevanju na ustavo citiramo samo določbe ustave SR Slovenije, s splošno pripombo, da tudi ustava SFRJ vsebuje enako formulirane določbe.

čitve. Težave so se pokazale v primerih, ko je odločitev sprejel kolektivni samoupravni organ. V takih primerih so se stališča glede kazenskega pregona oblikovala v dveh popolnoma nasprotnih smereh.

Prva usmeritev je izhajala iz mnenja, da taki primeri v okviru kazenske odgovornosti niso rešljivi in da jih je treba reševati kvečjemu s pregonom za gospodarske prestopke ali prekrške; pri teh se namreč lahko poleg odgovornih oseb kaznuje tudi pravna oseba. To mnenje ni sprejemljivo zato, ker ne temelji na pravilnem razločevanju družbene nevarnosti kaznivih dejanj, gospodarskih prestopkov in prekrškov; razločevanje ne bi smelo biti odvisno od tega, ali je odločitev sprejel individualni ali kolektivni samoupravni organ. Pri nujnih odstopanjih od takega mnenja se je kazenski pregon omejeval samo na izvrševalca odločitve, to pa tudi pomeni neustrezno izbiro nosilca kazenske odgovornosti.

Druga usmeritev se je izražala v rešitvah, pri katerih so kazensko preganjali vse tiste člane kolektivnega samoupravnega organa, ki so glasovali za odločitev take narave, da se z njeno izvršitvijo povzročijo enake posledice, kot so opisane v dejanskih stanovih kaznivih dejanj v kazenskem zakoniku (npr. člen 213 c, člen 323 itd.). Tej drugi skrajni usmeritvi se lahko ugovarja, da se sprejemanje odločitve z glasovanjem brez podlage izenačuje s storitvijo kaznivega dejanja.

Res pa je, da se pri drugi usmeritvi nikoli ni tako pretiravalo, da bi se s kazenskim pregonom posegalo v odločanje najširših samoupravnih organov. Navsezadnje je prišlo do enakega odstopanja kot pri prvi usmeritvi, to je, da je bil kazensko preganjan samo izvrševalec odločitve. Do opisane neenotnosti je očitno prišlo samo zato, ker kazenska odgovornost v zvezi z odločanjem samoupravnih organov v zakonu ni bila jasno izdelana. Z novelo iz leta 1973 je bilo v kazenskem zakoniku s členom 160 b določeno novo kaznivo dejanje zlorabe samoupravljanja; z njim pa vprašanje kazenske odgovornosti za kazniva dejanja, storjena po sklepih samoupravnih organov, ni dovolj dosledno rešeno. V omenjenem členu je namreč kot posledica inkriminiran sam sprejem nezakonite odločitve ne glede na to, kakšno kaznivo dejanje se stori z izvršitvijo te odločitve. Vprašanje odgovornosti za to kaznivo dejanje kot posledico sklepa ostaja še vedno odprto.

V tej razpravi bomo skušali predvsem pojasniti, da sta sprejem in izvršitev odločitve sestavna dela enotnega procesa samoupravnega odločanja in njegove nosilce bi bilo treba pri uresničevanju kazenske odgovornosti izenačevati. S tem pa vsekakor posegamo v naloge zakonov, ki bodo morali v skladu s četrtnim odstavkom 120. člena ustave določiti »vrste in pogoje odgovornosti nosilcev samoupravnih, javnih in drugih družbenih funkcij, kakor tudi način in postopek za uresničevanje njihove odgovornosti.«

Pri pravkar podani določitvi problema so zanimiva samo najsplošnejša načela za kazensko odgovornost, kadar je samoupravno odločitev sprejelo kolegijsko telo; zato je treba odmisлити vse razlike glede vrste samoupravnih organizacij in skupnosti (TOZD in njihova združenja, interesne skupnosti itd.) glede vrste, obsega in pristojnosti kolektivnih organov (zbori delavcev, delavski sveti in drugi organi upravljanja, izvršilni organi, kolegijski poslovodni organi itd.) in glede normativnih posebnosti sprejetih odločitev (splošni akti, posamezni akti).

Poudariti je tudi treba, da so z novo ustavno ureditvijo dvomi glede kolektivne in individualne odgovornosti za samoupravno odločanje odpravljeni. Kolektivnost kot bistvena lastnost samoupravnega odločanja je v preteklosti porajala misli, da bi smela biti odgovornost v samoupravljanju načeloma samo kolektivna. Tudi v teoretičnih razpravah so nastopala različna mnenja glede utemeljenosti kolektivne ali osebne odgovornosti. Tako je na primer V. Rus² menil, da je kolektivna odgovornost idealna odgovornost, ki pa ni vedno optimalna in tudi ne vselej mogoča. S. Podmenik³ pa je menil, da je kolektivna odgovornost v bistvu skrivanje odgovornosti. Prvi osnutek kodeksa samoupravljalcev Jugoslavije⁴ je glede tega dvoma še dokaj nejasen, saj pravi, da je »odgovornost za delo in odločitve kolektivnih teles ter za skupne odločitve samoupravljalcev hkrati kolektivna in osebna.« Ustavne določbe pa so glede tega vsekakor dovolj natančne, saj strogo ločijo na eni strani odgovornost organov, na drugi strani pa

osebno odgovornost nosilcev samoupravnih, javnih in družbenih funkcij oziroma osebno odgovornost vsakega delavca za vestno opravljanje samoupravljalških funkcij (glej npr. člene 120, 133, 196, in 200 ustave). Pojem kolektivne odgovornosti kot nasprotje individualne odgovornosti v ustavne določbe ni bil sprejet, kar pomeni dokončno zavrnitev popreproščenih sklepov, češ da so pri dejanjih, ki se pripisujejo kolektivu, vsi člani vedno udeleženi z enakimi deleži in da je zlasti enako tudi njihovo subjektivno razmerje do tega dejanja. Po družbenopolitični plati je zavrnitev takšne kolektivne odgovornosti pomembna zato, ker bi taka odgovornost navsezadnje lahko pripeljala do tega, da bi bili posamezniki, zaradi že ustavljenih stališč in okvirov odgovornosti tudi odgovorni za tuja dejanja, to pa bi smiselno pomenilo razvrednotenje odgovornosti. Glede kazenske odgovornosti po sprejemu novih ustavnih določb vsekakor ni več treba pojasnjevati, da v modernih in naprednih kazensko-pravnih ureditvah, ki temeljijo na načelih individualne odgovornosti, kolektivna kazenska odgovornost ne pride v poštev.

Vprašanje kazenske odgovornosti za kazniva dejanja, storjena po odločitvah kolektivnih samoupravnih organov, bomo raziskali tako, da bomo nadrobno razčlenili proces odločanja in še posebej proces samoupravnega odločanja ter nato prvine tega procesa povezovali z kazensko-pravnimi instituti.

2. Individualno in skupno odločanje

Pri posamezniku je odločanje duševno delovanje, s katerim usmerja svoje prihodnje telesno delovanje. B. Sorokin⁵ odločanje definira kot »proces, v katerem, upošteva je kak cilj, izbiramo eno izmed večjega števila razpoložljivih smeri za dejanje.« Isti pisec v zvezi z odločanjem ima pojem cilja za neko »mišljeno stanje za dev, ki se tistemu, ki odloča, zdi iz katerega koli razloga ustrezno, pa ga želi uresničiti«. Iz teh definicij se vidi, da sta pri odločanju kot duševnem delovanju bistveni tisti dve prvini, ki jima v pravni teoriji pravimo zavest (anticipacija cilja) in volja (izbira smeri za dejanje). Odločitev je izid odločanja; do nje pridemo, ko sta uresničeni zavest in volja. Pri odločitvah je

⁵ Glej B. Sorokin: Osnove socijalne psihologije, str. 156.

² Glej V. Rus: Odgovornost in moč v delovnih organizacijah, str. 90.

³ Glej S. Podmenik: Človek in socializem, str. 131.

⁴ Glej 9. odstavek 22. člena Osnutka kodeksa samoupravljalcev Jugoslavije (v prilogi Delavske enotnosti z dne 22. VII. 1972). Za kritiko normativne ureditve odgovornosti po ustavnih dopolnilih, glej B. Zabel, Pravna ureditev združenega dela s komentarjem (II. del), Ljubljana 1973, str. 14.

volja tudi tista prvina, ki povezuje duševno in telesno delovanje. Po S. Stojilkoviču⁶ lahko o volji govorimo šele tedaj, ko se že preide k delovanju. Taki določitvi volje ni mogoče ugovarjati, zato moramo reči, da je v odločitvi zajeta že tudi pobuda za dejanje.

Glede na prvini zavesti in volje je odločitev duševna kategorija, ki je podobna naklepu (dolus) v kazensko-pravni teoriji. Nista pa to povsem isti kategoriji, ker o naklepu govorimo le tedaj, ko na podlagi posledic telesnega delovanja, ki se izražajo v storjenem kaznivem dejanju, ugotavljamo, kakšni so bili duševni procesi pred tem telesnim delovanjem. Ker kazensko pravo »grešnih misli«, ki jih posameznik zadrži zase, ne kaznuje, je naklep zunaj posledic telesnega delovanja v obliki storjenih kaznivih dejanj pravno nebitven. Odločitev pa se kot psihično delovanje lahko nanaša na vsako telesno delovanje, torej ne samo na storitev kaznivega dejanja, in lahko kot pojem obstaja tudi brez posledic telesnega delovanja. Podobnost med odločitvijo in naklepom je treba poudarjati v tem smislu, da pojma odločitve nikakor ni mogoče spraviti v zvezo s pojmom malomarnosti (culpa), ki po kazenskopravni teoriji⁷ ne vsebuje prvine volje.

Življenje v družbi človeku omogoča, da svoje odločitve prenaša na druge; to stori tako, da namesto lastnega telesnega delovanja uporabi govor ali drug način občevanja ter z njim sproži pri drugem človeku duševno ter telesno delovanje za anticipirani cilj. Prenos se opravi brez zapletov, če »emitent« in »receptor« odločitve delujeta ni isti »valovni dolžini«. Pri normalnih ljudeh je ista »valovna dolžina« dosežena, če je odločitev obojestransko sprejemljiva. Pogosto pa se zgodi, da obojestranske sprejemljivosti ni, in tedaj »emitent« uporabi razna sredstva, s katerimi »receptorja« le pripravi do prevzemanja odločitev. V medčloveških razmerjih opažamo celo vrsto tipičnih oblik takih sredstev, in sicer: grožnjo, silo, zapeljevanje v zмотo itd. Moč uporabe teh sredstev se lahko stopnjuje do take mere, da postane duševno delovanje na podlagi prenesene odločitve pri »receptorju« tako rekoč brezpredmetno in je »receptor« zato le nekako orodje v rokah »emitenta«. Kazensko pravo uporabo takih sredstev upošteva tako, da zaradi nje površno rečeno — na eni strani ustanavlja ka-

zensko odgovornost »emitenta« (na primer prisiljenje po čl. 149 KZ, goljufija po čl. 258 KZ, nezakonito posredovanje po čl. 324 KZ itd.), na drugi strani pa odpravlja kazensko odgovornost »receptorja« (npr. dejanska zмотa po čl. 9 KZ, silobran po čl. 11 KZ, skrajna sila po čl. 13 KZ itd.). Ena izmed znanih dopustnih oblik uporabe sredstev, s katerimi se omogoča prenašanje odločitev, je nazadnje tudi uporaba sankcij pravnih norm, katerih pomen bomo kasneje še navedrobnje razčlenili.

Odločanje in prenašanje odločitev ni samo način delovanja človeka kot posameznika, temveč tudi ustaljen način organiziranega delovanja ljudi v družbenih skupnostih. Tudi za tako delovanje sta značilna zavest in volja, dodatna prvina organiziranosti pa pomeni stalnost v tem, kateri subjekti so nosilci zavesti in volje, kateri pa voljo uresničujejo ter kako deluje mehanizem prenašanja prvin zavesti in volje od prvih subjektov na druge. Tako je odločanje tudi ustaljen proces, v katerem se oblikujejo razmerja med ljudmi.

Po mnenju nekaterih avtorjev⁸ lahko samoupravljanje iz določenega zornega kota izenačujemo z odločanjem. Pripomniti pa je treba, da samoupravno odločanje ni vsota vodoravno povezanih in tudi ne veriga navpično povezanih individualnih odločitev.

Samoupravno odločanje je proces vzajemnega oblikovanja in uresničevanja ciljev na podlagi skupnih koristi; posamezniki vanj ustvarjalno in enakopravno vstopajo v vseh stopnjah in na vseh ravneh. Individualne odgovornosti v samoupravljanju zato ne povezujemo z individualno odločitvijo, temveč s posameznikovim prispevkom k skupni odločitvi.

3. Samoupravno odločanje kot normativna dejavnost

Institucionalizirano odločanje organov kake organizacije lahko istimo z normativno dejavnostjo; iz tega zornega kota ima samoupravna odločitev naravo norme. Ne mislimo se navedrobnje spuščati v teoretično razglabljanje, ali je ali ni upravičeno imenovati sestav samoupravnih norm »samoupravno pravo« (tega nekateri pisci uvrščajo v širše pojme »socialnega prava«

⁶ Glej S. Stojilković: Psihijatrija sa medicinskom psihologijom, str. 132.

⁷ Glej M. Radovanović: Krivično pravo SFRJ, opšti deo, str. 234.

⁸ Glej B. Sorokin, ibid., str. 151; B. Kavčič: Sociološki problemi samoupravljanja v podjetjih, str. 158.

ali »avtonomnega prava«),⁹ temveč nam bo zadoščala dejanska ugotovitev, da samoupravne odločitve delujejo na subjekte, ki jih morajo izvršiti podobno kot pravne norme. V zvezi s tem je treba opozoriti na posebni mehanizem pravnih norm, s katerim se doseže, da se v njih izražena volja izpolnjuje. Ta mehanizem je v obveznosti norm, ki se zagotavlja s sankcijo. Samoupravne odločitve bi se načelno morale izpolnjevati zaradi vsebinske sprejemljivosti in prepričljivosti ter z zavestjo o potrebnosti skupnega delovanja. Tega teoretičnega načela pa ni vedno mogoče doseči, zato imajo tudi samoupravne norme »v rezervi« sankcije, ki niti niso vedno nujno predpisane, izražajo pa se v poslabšanju posameznikovega položaja v samoupravni organizaciji ali skupnosti. Skrajna sankcija, ki je večinoma tudi predpisana, je izločitev posameznika iz skupnosti.

Pri kaznivih dejanjih, storjenih po samoupravnih odločitvah, gre v bistvu za spopad dveh norm, to je samoupravne norme in norme kazenskega zakona. Posameznik, ki mora izpolniti samoupravno odločitev, po kateri se stori kaznivo dejanje, se torej znajde v položaju, da mora izbirati med dvema nasprotnima dispozicijama, pri tem pa mu lahko v vsakem primeru grozi sankcija. Če je možnost takih spopadov podana, je treba predvideti tudi možnost, da se mora prva ali druga norma umakniti, ker bi sicer postal položaj po pravni plati nevzdržen. Za kazenskopravne norme velja, da se zaradi svoje normativne moči (*ius cogens*) in zaradi svoje vsebine (varovanje temeljnih moralnih vrednot) v konfliktnih položajih drugim normam načelno ne umikajo. V zvezi z našo temo pa je zanimiv 10. člen zakona o gospodarskih prestopkih; po njem »odgovorna oseba ne odgovarja za gospodarski prestop, če je ravnala po nalogu druge odgovorne osebe ali organa upravljanja in če je storila vse, kar je po zakonu morala storiti, da bi preprečila prestop.«¹⁰ Pravne norme o kaznovanju za gospodarske prestopke odgovornih oseb se torej v ne-

katerih primerih umaknejo odločitvam organov upravljanja in celo nalogam drugih odgovornih oseb. Če je bil takšen način umika pri gospodarskih prestopkih, pri katerih je zakon predpisal kot primarno odgovornost pravnih oseb še sprejemljiv,¹¹ pa je v zvezi z odgovornostjo za kazniva dejanja, storjena po samoupravnih odločitvah, vsekakor nesprejemljiv. Zdi se povsem nevzdržno, da posameznik, ki je najprej formalistično izpolnil predpisane ukrepe zoper izvršitev samoupravne odločitve, nato pa tako odločitev vseeno izvršil in s tem storil naklepno kaznivo dejanje, za tako kaznivo dejanje ne bi kazensko odgovarjal. Enako je tudi nevzdržno, da ne bi bil kazensko odgovoren nosilec take samoupravne odločitve. Samoupravna odločitev, z izvršitvijo katere se stori kaznivo dejanje, je protipravna že zato, ker nasprotuje pravni normi iz kazenskega zakona. Glede na to, da morajo biti samoupravni splošni akti — s tem pa seveda tudi na podlagi teh splošnih aktov sprejeti posamezni akti — po 256. členu ustave v skladu z ustavo in zakonom, o umiku norme kazenskega zakona pred samoupravno odločitvijo ne more biti govora.

V pravni teoriji se omenja, da je ena splošnih lastnosti pravnih norm njihova učinkovitost, to je »lastnost«, da se uporabljajo v tistih primerih, za katere jih je zakonodajalec izdal, da bi izzvale posledice, ki so potrebne zaradi uresničenja splošnega interesa.¹² Ker samoupravljanje ni samo urejanje razmerij med ljudmi, temveč tudi upravljanje s stvarmi in ker je zveza med sprejemanjem in izvrševanjem samoupravnih odločitev izredno tesna, je pri samoupravnih normah učinkovitost načelno še bolj poudarjena kot sicer velja za sestav državnih pravnih norm — temu ne škoduje toliko, če kak del norm v dejanskem življenju miruje. Večjo učinkovitost zato lahko pričakujemo tudi pri tistih samoupravnih odločitvah, ki so protipravne in po katerih se stori kaznivo dejanje. Čeprav se po ustavi zahteva popoln umik samoupravne odločitve, ki je v nasprotju kazenskopravni normi,

⁹ Glej B. Perić: *Struktura prava*, str. 162—166; J. Šinkovec: *Nekateri problemi samoupravnega prava*, Teorija in praksa 1972, str. 756.

¹⁰ Nujni pogoji za tak umik morajo biti posebej omenjeni v zakonih, v katerih so opisani dejanski stanovi prestopkov; ker zakoni omenjanje pogojev opuščajo, so 10. člen cit. zakona tako rekoč ne uporabljaja; glej J. Crnogorčević, komentar k čl. 10. zakona o gospodarskih prestopkih, izdaja Ur. lista SFRJ, l. 1973, glej tudi 362. člen KZ.

¹¹ Z novelo zakona o gospodarskih prestopkih v preteklem letu je bilo načelo primarne odgovornosti pravnih oseb opuščeno, glej novi čl. 24 ZGP (Ur. l. SFRJ, 6/73). Z isto novelo (novi čl. 6/4) je bila tudi uveljavljena izključna odgovornost odgovornih oseb državnih organov. Glej J. Crnogorčević, O novoj koncepciji privrednog prestupka, JRKK — 1973, str. 286—292, posebej str. 287—289.

¹² Definicija učinkovitosti pravnih norm je iz knjige O. Mandića: *Sistem i interpretacija prava*, str. 24; glej tudi B. Perić: *ibid.* str. 5.

kar pomeni, da take odločitve nihče ne bi smel izvršiti, pa je vseeno treba računati na realno možnost pritiskov na izvrševalce samoupravne odločitve. Taki pritiski pa nikakor niso prava podlaga za prenašanje instituta iz 10. člena zakona o gospodarskih prestopkih v kazenski zakonik v tem smislu, da storilec kaznivega dejanja ne bi bil kazensko odgovoren, če je ravnal po nalogu samoupravnega organa in če je tudi najprej formalno opravil predpisane ukrepe za preprečitev takega naloga. Pritisk za izvršitev protipravne odločitve in formalno upiranje tej izvršitvi je treba ocenjevati samo kot navzven jasno izražen boj motivov, ki bolj ali manj silovito nastopa v zvezi z vsakim kaznivim dejanjem. Za uveljavljanje kazenske odgovornosti je pomemben samo končni izid tega boja, to je, da se storilec ne kaznuje, če kaznivega dejanja ni storil, oziroma se kaznuje, če ga je storil. Pomen omenjenih pritiskov, ki delujejo kot motivi za storitev kaznivih dejanj po samoupravnih odločitvah, se mora zmanjševati tako, da se dosledno odpirajo vse zakonite poti za upiranje protipravnim odločitvam. Kar zadeva splošne samoupravne akte, je po ustavi vsakomur dana možnost dajati pobudo za začetek postopka za oceno ustavnosti in zakonitosti pred ustavnim sodiščem; le-to sme tudi določiti, da se uresničevanje posamičnega akta ali posamičnega dejanja, začete na podlagi izpodbijanja splošnega akta (členi 108 do 147 ustave), zadrži. V tej zvezi je pomembna tudi v 4. odstavku 128. člena ustave podana pravica in dolžnost individualnega poslovnega organa oziroma predsednika kolegijskega poslovnega organa v organizaciji združenega dela, da zadrži izvršitev aktov delavskega sveta in drugih organov, če meni, da so v nasprotju z zakonom. V skladu s citirano ustavno določbo bi bilo primerno v statutarnih aktih organizacij združenega dela določiti pravico in dolžnost oseb, ki so pooblašene za izvrševanje samoupravnih aktov, da zavrnejo izvršitev protipravnega akta in to takoj sporočijo individualnemu poslovnemu organu oziroma predsedniku kolegijskega poslovnega organa. Nazadnje daje ustrezno oporo za upiranje protipravnim samoupravnim odločitvi tudi inkriminacija kaznivega dejanja zlorabe samoupravljanja po členu 160 b KZ.

Predvidoma ni mogoče odmisлити pojavov, da bi kdo z izpolnitvijo kompleksne samoupravne odločitve storil kaznivo dejanje, hkrati pa s tem preprečil kako drugo zlo. Pri takih pojavih pa

ne gre več za načelen dvom, ali naj imajo večjo pravno veljavo samoupravne odločitve ali kazenskopravne norme, temveč gre samo za ocenjevanje konkretnih okoliščin, ali je morda podana skrajna sila, ki po 12. členu KZ odpravlja kazensko odgovornost pri vsakem kaznivem dejanju.

Samoupravna odločitev, po kateri se stori kaznivo dejanje, pomeni nekako udeležbo pri storitvi tega kaznivega dejanja. Dejstvo, da samoupravna odločitev učinkuje podobno kot pravna norma, pa daje tej udeležbi tudi stalno posebnost v primerjavi z drugimi znanimi oblikami udeležbe pri storitvi kaznivega dejanja.

4. Izvir samoupravnega odločanja

Samoupravno odločanje je bistvena sestavina delovanja vsake samoupravne organizacije ali skupnosti. Samoupravna organizacija ali skupnost lahko učinkovito in veljavno deluje, če ima izdelano svojo notranjo organizacijo, to pa pomeni, da ima organe in pravila, po katerih so razdeljene pristojnosti za odločanje. Glede razdelitve pristojnosti je primerno citirati B. Kavčiča¹³, da je »ena bistvenih značilnosti, po katerih se socialistična demokracija (samoupravljanje) loči od drugih oblik demokracije, njena neposrednost, neposrednost v upravljanju in odločanju.« Neposrednost samoupravne demokracije se uresničuje s takšnim delovanjem notranje organizacije, da temeljne odločitve ostajajo na ravni najširšega organa, ki ga sestavljajo vsi člani samoupravne organizacije ali skupnosti, in da se vsem članom omogoči tudi vpliv na odločanje slehernega ožjega organa. V novi ustavni ureditvi pomeni zlasti vpeljava delegatske ureditve tisto prvino, s katero naj bi bila čimbolj zavarovana izvirnost neposrednega odločanja. Z določitvijo, da samoupravno odločanje temelji na neposrednem odločanju, pa seveda še ni rečeno, da sklepi in drugi akti, ki jih sprejemajo izvršilni in poslovodni organi, nimajo narave samoupravnih odločitev. Bistvo je v tem, da ti organi niso nosilci izvirnega odločanja in da njihove odločitve pomenijo le konkretiziranje izjavljene volje vseh članov skupnosti. Kljub temu pa je treba upoštevati, da ustavna določila samo zagotavljajo možnosti za dosledno uveljavljanje samoupravnih načel, kar pa še ne pomeni, da se vsebina teh načel že v

¹³ Glej B. Kavčič, *ibid.*, str. 55.

celoti spoštuje v vseh okoljih in da so tako vsi nasprotni pojavi odstranjeni.

Sociologi so pri preučevanju konkretnih razmerij ugotovili, da poleg formalnih organizacij nastajajo tudi neformalne. J. Jerovšek¹⁴ trdi, da je neformalna organizacija »neplanirana organizacija, ki se pojavi v vsaki formalni organizaciji, takoj ko stopijo ljudje v določene medsebojne odnose«. Temelj neformalne organizacije so posebni interesi, ki jih omogočajo razlike v položaju, strokovnosti, značajskih lastnostih, izobrazbi, motivaciji itd. Neformalna organizacija nastane že s tem, da kak organ dosega večji vpliv na odločanje v samoupravni organizaciji ali skupnosti, kot bi ga sicer lahko imel ob spoštovanju formalne razdelitve pristojnosti. Končno pa se neformalna organizacija uveljavlja tudi tako, da posamezniki ali skupine vplivajo na formalno določene organe in njihove odločitve, ne glede na to, ali so člani teh organov ali ne. Poudariti pa je treba, da vsaka neformalna organizacija še ni nujno škodljiva, če se uveljavlja v ustavno priznanih oblikah (npr. sindikatu, organizaciji ZK, povezanosti strokovnjakov ali drugih delavcev pri prizadevanju za boljše gospodarske uspehe itd.). V tej razpravi o kazenski odgovornosti pa nas ne zanima pozitivna, temveč negativna plat neformalne organizacije.

Neformalna organizacija se kaže predvsem v vplivih na samoupravno odločanje. Pisci socioloških razprav o modernih organizacijah redoma uporabljajo izraz vpliv, vendar ga različno definirajo. Po J. Županovu¹⁵ je npr. vpliv »proces, v katerem si posameznik ali cela skupina prizadeva pripraviti druge, da bi uresničili neki nameravani učinek«. V tej in v drugih definicijah vpliva bomo vedno našli povezavo z našimi prejšnjimi ugotovitvami o prenašanju odločitev od enih subjektov na druge. Izraz vpliv bomo še pogosto uporabljali in se pri tem opirali predvsem na definicijo J. Jerovška¹⁶; le ta loči vpliv kot proces, v katerem posameznik ali skupina povzročita spremembo v vedenju ali stališčih drugega posameznika ali skupine, ter poskus vpliva (pri tem pa nameravana sprememba ni povzročena). Taka definicija se še najbolj pri-

¹⁴ Glej J. Jerovšek: Industrijska sociologija, str. 141, glej tudi B. Kavčič: Tehnokratizem in samoupravljanje TIP 1973, str. 187—195.

¹⁵ J. Županov: Samoupravljanje in družbena moč v delovni organizaciji, Moderna organizacija, leto 1971, št. 6—7.

¹⁶ J. Jerovšek, *ibid.*, str. 18.

bliža kazenskopravni teoriji, ker tudi ta loči storjeno dejanje in poskus kot dve različni kriminalni količini, izmed katerih poskus po našem kazenskem zakoniku ni vedno kazniv.

V naši sociološki literaturi so nam na voljo zanimive ugotovitve več empiričnih raziskav, s katerimi se je ugotavljala porazdelitev vpliva v organizacijah združenega dela. Dokaj popreproščeno lahko povzamemo iz knjige B. Kavčiča¹⁷ takšne ugotovitve: delavci kot najštevilnejša skupina, kot temeljni nosilci samoupravnih pravic, so bili skupina z najnižjim vplivom; največji vpliv je imela vodilna linija; vpeljava samoupravljanja pa tradicionalne hierarhične porazdelitve vpliva ni bistveno spremenila vpliva; zaželeno porazdelitev vpliva je drugačna od dejanske; največje povečanje vpliva se želi za skupino delavcev; primerjave med podjetji kažejo, da razmere niso enotne in da so se najverjetneje začeli procesi »strukturalne reforme«, ki naj bi dejansko, ne le normativno, spremenila tudi razmerja moči oziroma vpliva. Vidimo, da je neformalna organizacija s svojimi vplivi realna kategorija, ki postane očitno škodljiva tedaj, ko začne vplivati v diametralnem nasprotju z načeli samoupravljanja. Samoupravljanje se mora vedno znova potrjevati v spopadih s škodljivo neformalno organizacijo in tem spopadom tudi ne moremo zanikati narave revolucionarnega boja. Škodljivost neformalne organizacije pa se bo predvidoma zmanjševala ob pospešenem ozaveščanju delovnih ljudi in zmanjševanju razlik med njimi. Tako misli tudi J. Djordjević¹⁸, ko pravi, da samoupravljanje zahteva dvig znanja, kulture in zavesti, da ne bi bilo le vsota mnenj posameznikov ali vir zmag posameznih skupin.

Neformalna organizacija lahko postane v ugodnih razmerah tako močna, da povsem obvlada formalno organizacijo in jo na eni strani uporablja kot sredstvo za uresničevanje lastnih namenov, na drugi strani pa kot ščit pred odgovornostjo. C. W. Mills¹⁹ je ta pojav odkrito imenoval splošno lastnost demokracije v ZDA: »Oblast formalno izhaja iz ljudstva, pobuda pa je v rokah ozkega kroga ljudi. Zaradi tega je ustaljena taktika z manipuliranjem ustvariti videz, da odloča ljudstvo ali vsaj velik del ljudstva. Zato si ozki krogi tudi v primerih, ko jim je formalna oblast na voljo, rajši pomagajo s

¹⁷ B. Kavčič: *ibid.*, str. 70—90.

¹⁸ J. Djordjević: O samoupravnom i odgovornom društvu, str. 24.

¹⁹ C. W. Mills: Elita oblasti, str. 317.

prikritim in tišjim manipuliranjem.« V naši samoupravni družbi se škodljiva neformalna organizacija kaže v obliki birokratizma, tehnokratizma in podobnih pojavov, ki terjajo nenehno obrambno pripravljenost zavestnih sil delavskega razreda. Bistvo teh pojavov je, da se v okviru institucionaliziranega neposrednega demokratičnega odločanja uresničuje avtokratično ali oligarhično odločanje, pri tem pa nosilci takega odločanja ne prevzemajo niti tiste odgovornosti, ki bi jo morali prevzeti v ureditvah z legaliziranim avtokratizmom oziroma oligarhijo. Zato je nesmiselno načelno zanikati dejanski obstoj neformalne organizacije, ki jo je treba vedno sproti razkrivati in jo tudi napraviti odgovorno za njene vplive. Kadar govorimo o odgovornosti, moramo torej za odgovorno upoštevati tudi neformalno organizacijo, in ne samo sestava samoupravnih organov, ki so odločali v okviru svojih pristojnosti. To še posebej velja za kazensko odgovornost, kajti sprejemanje odločitev, s katerih izvršitvijo se stori kaznivo dejanje, praviloma spremlja tudi nespoštovanje vsake pristojnosti. Sicer pa odločanje, iz katerega izvira storitev kaznivega dejanja, sploh ne more soditi v pristojnost nobenega samoupravnega organa, temveč mu ga lahko kdo samo vsili. Subjektov kazenske odgovornosti za odločitve samoupravnih organov zato ne bomo iskali samo med člani teh organov, temveč tudi med pripadniki neformalne organizacije, ki sicer niso uvrščeni v sestav teh organov, pač pa se vpletajo v njihovo odločanje.

5. Stopnje samoupravnega odločanja

Industrijska sociologija in psihologija na Zahodu sta se precej ukvarjali s procesom odločanja v obliki menadžerskega načrtovanja. Iz teh raziskav nam pri preučevanju samoupravnega odločanja, ki je seveda drugačen proces kot menadžersko načrtovanje, pride prav metoda, pri kateri proces odločanje razčlenimo po njegovih bistvenih stopnjah. Upoštevali bomo dokaj preprosto in razumljivo delitev S. Možine²⁰; v samoupravnem odločanju loči tele stopnje informiranja, predlaganje, odločanje (v ožjem pomenu — op. I. B.), izvršitev in kontrolo. Čeprav med stopnjami ni vedno mogoče potegniti jasnih meja, pa je delitev vseeno upravičena,

²⁰ S. Možina: Interesi samoupravljalcev za odločanje, Moderna organizacija, leto 1963, št. 9.

ker so vplivi na odločanje v omenjenih stopnjah različni. Ker iščemo kazensko odgovornost za primere, ko se kaznivo dejanje stori v stopnji izvršitve, nas zanimajo predvsem stopnje pred izvršitvijo. Stopnja kontrole je sicer zelo pomembna, a jo bomo zanemarili, ker nastopa po izvršitvi in v bistvu pomeni samo začetek novih ciklov; eden le-tim, ki bi se nujno moral začeti s stopnjo kontrole, je tudi odločanje o uveljavljanju odgovornosti.

Informiranje je predvsem zaznavanje podatkov, ki terjajo spremembo stanja. Informiranje pa je tudi še izbira, obdelava in posredovanje podatkov za nadaljnji potek odločanja. Vse to se lahko smotrno opravi, če so že podani vsaj obrisi cilja odločanja. Z izbiro, obdelavo in posredovanjem podatkov se tako po svoje že določa nadaljnji potek odločanja. F. Bučar²² pravi, da je odločanje »v bistvu samo poseben informacijski proces« in da so »centri odločanja v organizaciji istovetni s centri informacij, ali pa so z njimi v neposredni zvezi«.

Težko je postaviti meje zlasti med informiranjem in predlaganjem, kar je naslednja stopnja pri odločanju. Na tej stopnji se na podlagi jasno določenega cilja določa vsebina dejavnosti, s katero naj se ta cilj doseže. Isti cilj se praviloma lahko doseže po različnih poteh, zato je mogoče v isti zadevi dati različne predloge ali alternative. Na stopnji predlaganja se tudi v obliki razpravljanja opravi vsebinska ocena in izbira alternativ. Končno predlaganje zajema še oblikovno formuliranje odločitve in določanje meril za njeno dokončno sprejetje. Pri predlaganju je možnost vplivanja na vsebino odločitve največja, zato dosti piscev pripisuje tej stopnji prevladujoč pomen. Po J. Županovu²² »poprejšnja določitev alternativ že vnaprej določi izid (kolektivnega) odločanja«, F. Bučar²³ pa citira Simona: »organizacijo obvladuje tisti, ki obvladuje premise za odločanje«.

Stopnja odločanja v ožjem pomenu je formalni sklep poprejšnjih stopenj. Bistvo te stopnje je, da se končno potrdi ena izmed predlaganih alternativ in s tem postane obvezna. Nekateri odločanje v celoti izenačujejo z glasovanjem; to je razumljivo, ker smo vsako demokratično delovanje navajeni gledati skozi prizmo

²¹ F. Bučar: Vprašanja sodobne organizacije, str. 230.

²² J. Županov: Samoupravljanje i društvena moč, Naše teme, Zagreb, 1969, str. 102.

²³ F. Bučar: Cilji organizacije, Moderna organizacija, leto 1971, št. 10.

tradicionalnih misli o demokraciji. Če pa na kolektivno odločanje gledamo skozi načela samoupravljanja, ki predpostavlja zavestno enotnost interesov delovnih ljudi, potem nam glasovanje ne more pomeniti vrhunca odločanja. Bistvo kolektivnega sprejemanja samoupravnih odločitev je v zavestnem opredeljevanju vseh udeležencev; to pa se lahko opravi tudi brez formalnega glasovanja. Glasovanje je zlasti, če se v odločanje vmešajo tudi afekti — lahko celo sredstvo za zmago iracionalnega nad racionalnim, s čimer se ovira sprejemanje dobrih odločitev. Zaradi nenehnih nasprotnih vplivov pa se samoupravljanje za zdaj glasovanju seveda ne more odpovedati, vendar je treba poudariti, da je to le minimum, ki mora biti zagotovljen, da lahko govorimo o kolektivnem in demokratičnem odločanju. Ali, kot pravi J. Djordjević,²⁴ »večina je skrajno sredstvo in nujno zlo«.

S stališča posameznika je glasovanje najmanj ustvarjalen del v procesu odločanja, če pomislimo, da tisti, ki je udeležen samo s svojim glasom, ne more veliko vplivati na nastanek in vsebino odločitve. Tak posameznik se samo pridruži ali ne pridruži alternativam, ki so jih postavili drugi, pri tem pa je njegova odločitev upoštevna samo pod pogojem, da se je njegov glas uvrstil v večino glasov. Odločanje je nedvomno okrnjeno, če je omejeno le na glasovanje; tudi če kar najbolj pomnožimo število vprašanj, o katerih naj se glasuje, samoupravljanje s tem še ne bo doseglo kakovostno višje stopnje demokratičnega odločanja. »Za dosledno in učinkovito samoupravljanje lahko kolektivnost in večinskost upravljanja pomeni in se uveljavlja v tem, da celota družbenih organizacij in organov omogoča neposredno in posredno sodelovanje vsem v vseh njenih dejavnostih, da na podlagi temeljitega pripravljavanja in oblikovanja spoznanj in stališč čim bolj vplivajo (neposredno in oziroma ali posredno) na sprejemanje skupnih odločitev v ustreznih organih, v katerih se javno določa tudi individualno odgovornost za posledice po stopnji individualne udeležbe pri vplivanju oziroma sprejemanju odločitev.«²⁵

Samoupravno odločanje bo vedno posegalo tudi v ožja strokovna torišča, na katerih pa znanje vseh udeležencev kolektivnega odločanja nikoli ne bo enakovredno. V takih primerih se samoupravna odločitev mora opirati na znanje

strokovnjakov ali strokovnih služb, ki s svojimi razčlembami, mnenji, nasveti, pobudami itd. sodelujejo zlasti v stopnjah informiranja in predlaganja. Če strokovnjaki ali strokovne službe sodelujejo pri odločanju, morajo seveda tudi nositi svoj delež odgovornosti za odločitve.²⁶

6. Razdelitev odgovornosti

Do koristnih ugotovitev o tem, kako naj bo odgovornost za samoupravno odločanje razdeljena med udeležence tega odločanja, lahko pridemo tudi tako, da najprej preiščemo, komu je koristilo dosedanje stanje, v katerem se je vsaka individualna odgovornost skrila za kolektivnim odločanjem. Sociologi so empirično raziskovali razmerja med vplivom in odgovornostjo v organizacijah združenega dela in pri tem prišli do ugotovitve, da sta si dejanski vpliv in odgovornost v nasprotju, tako da posameznik ali skupina z največjim vplivom nosi najmanj odgovornosti. B. Kavčič²⁷ v skladu s svojo ugotovitvijo, da je imela največji vpliv vodilna linija, nakazuje, da je problem odgovornosti zlasti »problem neodgovornosti vodilnih delavcev«. J. Jerovšek²⁸ je proučeval tudi razmerja med željenim vplivom in zeleno odgovornostjo ter pri tem ugotovil popolno konsistentnost ter zato utemeljeno sklepal: »To pomeni, da tisti, ki ima vpliv, mora prevzeti tudi odgovornost za kolektivne odločitve, tisti, ki pa nima vpliva, pa take odgovornosti ne more prevzeti«. Prvo pravilo o razdelitvi odgovornosti se torej lahko glasi, da mora biti odgovornost sorazmerna vplivu pri odločanju. Tako pravilo je glede izvršilnih in poslovnih organov že zajeto v ustavi, in sicer v petem odstavku 133. člena; ta določa, da je odgovornost člana kolegijskega izvršilnega organa, individualnega poslovnega organa in člana kolegijskega poslovnega organa odvisna od njegovega vpliva na sprejetje ali izvrševanje sklepov«. V ustavi zajeto pravilo torej samo povzemamo, tako da naj velja za odločanje v slehernem samoupravnem organu, ne da bi pri tem ločevali, ali je nosilec vpliva pri odločanju tega organa njegov član ali ne. Iz poprejšnjih izpeljav pa smemo povzeti, da vpliv očitno ni v vseh stopnjah odločanja enako-

²⁶ Glej tudi M. Kamušič: Položaj in odgovornost delavcev strokovnih služb v samoupravnem podjetju. Moderna organizacija v letu 1968, št. 4.

²⁷ B. Kavčič: *ibid.*, str. 94.

²⁸ J. Jerovšek: *ibid.*, str. 120.

²⁴ J. Djordjević: *ibid.*, str. 24.

²⁵ S. Podmenik: *ibid.*, str. 184.

vreden. V zvezi s tem je upoštevanja vredno stališče S. Možine²⁹: »s formalnega vidika naj bi imel največjo moč tisti, ki odloča na osnovi zakonskega določila ali predpisov (npr. organi delavskega samoupravljanja), z neformalnega vidika pa ima največji vpliv tisti, ki pripravi gradivo (v obliki in vsebini) za odločanje, posebno če za to ne sprejme oziroma ne pristane na nobeno obliko odgovornosti«. Skrivanje odgovornosti za kolektivnim odločanjem bo najučinkoviteje zmanjšano, če bomo upoštevali še pravilo, da se mora odgovornost osrediniti na vplive iz stopenj pred odločanjem v ožjem pomenu besede.

Čeprav se z omenjenima praviloma strinjamo, pa se vendar ne moremo takoj otresti pomislekov, ali je pri razdelitvi odgovornosti res mogoče v celoti spregledati stopnjo odločanja v ožjem pomenu oziroma stopnjo glasovanja. R. Lukić³⁰ vidi tudi v njej možnost za ugotavljanje odgovornosti posameznikov pri kolektivnem odločanju in sicer pod pogojem, da je z odločitvijo prišlo do res hudih kršitev. Tako ta pisec pravi, da je že samo nesodelovanje ena izmed prvin, ki omogoči odločitev, in so zato za odločitev odgovorni tudi tisti, ki neupravičeno niso sodelovali, in sicer tako, da ali sploh niso prišli na sejo ali pa so se glasovanja vzdržali. Njihova odgovornost pa naj bi bila seveda manjša od odgovornosti tistih, ki so glasovali za odločitev, odgovornost teh pa spet manjša od odgovornosti tistih, ki so odločitev predlagali ali se za njo zavzemali. Odgovornosti bi bili oproščeni samo tisti, ki so glasovali proti odločitvi.³¹ Tudi tega sicer zelo natančno izdelanega koncepta R. Lukića ni mogoče sprejeti brez pridržkov, zlasti kar zadeva odgovornost za glasovanje. Težava je že v njegovi uresničljivosti, ker posameznikov glas pozneje ni vedno ugotovljiv (npr. pri tajnem glasovanju ali pri javnem glasovanju večjega zbora, na katerem se zapiše samo številni izid). Tudi če si mislimo, da se glasovi lahko vedno identificirajo, se postavi nadaljnje vprašanje, ali se z glasovi »za« ali »proti« res ustrezno ločuje razmerje do kršitve v sprejeti odločitvi. Na to vprašanje je težko odgovoriti

²⁹ S. Možina: *ibid.*

³⁰ R. Lukić: Sociološki vidovi odgovornosti u radnim organizacijama, referat na simpoziju u Opatiji leta 1968.

³¹ Če bi bili skrajno dosledni, bi tudi tem udeležencem lahko očitali premajhno sodelovanje, ker so samo glasovali, niso pa se sicer zavzemali proti predlogu; absolutno »čisti« so torej le tisti, ki so se zavzemali in glasovali proti odločitvi.

pritrnilno, če upoštevamo, da kršitev lahko pomeni le del kompleksne odločitve, katere drugi deli pa so sicer družbeno sprejemljivi. Normalno je tudi, da se ne bo postavljalo na glasovanje, kdo je »za« kršitev in kdo »proti« njej. Alternative se lahko postavijo na glasovanje tudi premeteno, tako da je v vsaki možnosti zajeta različica kršitve; v takih primerih je seveda nemogoče delati razlike med glasovi »za« in »proti«. Tako spet pridemo do ugotovitve, da je bistvo vsega že v formuliranju alternativ in da to formuliranje določa vsebino glasovanja. Natančneje je pri glasovanju velikokrat problematična zavestnost odločanja tistih posameznikov, ki se kaki alternativni pridružijo ali ne pridružijo z glasom, ne da bi se njegovega pomena zavedali, bodisi zaradi lastne neangažiranosti bodisi zato, ker so bili zapeljani. Samo iz razdelitve glasov na »za« ali »proti« pa se razlike v kvaliteti zavestnega razmerja ne dajo objektivno ugotoviti. V glasovih zato samo presumiramo enako subjektivno razmerje do kršitve, ki je zajeta v izglasovani odločitvi. Odgovornost za glas torej temelji na presumpciji enake krivde; ta ne bi bila krivična le v primeru, če bi se nanašala na krivdo iz malomarnosti v obliki nekake culpae in eligendo. Blažja oblika presumirane krivde je očitno tudi razlog, da je odgovornost glasovalcev manjša od odgovornosti tistih, ki so odločitev predlagali ali se zanj zavzemali. Pri tistih, ki pri odločanju sploh niso sodelovali, pa tudi krivde iz malomarnosti v obliki culpae in eligendo ni mogoče presumirati. Tako se pokaže, da je koncept R. Lukića o delitvi odgovornosti pravzaprav samo poskus detajliranja kolektivne odgovornosti.

Močan razlog za dosedanje stanje neodgovornosti glede kolektivnega samoupravnega odločanja tiči tudi v napačnih formalnih pojmovanjih o demokraciji, da namreč proces odločanja zajema le stopnjo odločanja v ožjem pomenu (glasovanje) in da zato odgovornosti zunaj te stopnje ni mogoče iskati. Taka pojmovanja pa seveda povzročajo, da se vsebinsko dosti pomembnejši prispevki k nastanku sklepa iz prejšnjih stopenj skrivajo za kolektivnim glasovanjem, katerega udeleženci naj bi prevzeli vso odgovornost. Položaj pa bi moral biti ravno nasproten. Povedano je že bilo, da na stopnji odločanja v ožjem pomenu sprejeta alternativa ne pridobi nove vsebine, temveč samo obveznost; to je treba upoštevati tudi tako, da tisti, ki kaki že postavljeni možnosti podeli obveznost, s tem še ne more prevzeti odgovornosti avtorja te

alternative. Nasprotno pa mora pravi avtor alternative, ki je bila izglasovana ali kako drugače izbrana, vsekakor prevzeti tudi odgovornost za njeno nadaljnjo kvaliteto, namreč da bo učinkovala kot obvezna odločitev.

7. Temelji kazenske odgovornosti

Storilec kaznivega dejanja, storjenega po samoupravni odločitvi je praviloma vedno znan. To je fizična oseba, ki je s telesnim delovanjem ali z opustitvijo takega delovanja uresničila dejanski stan kaknega kaznivega dejanja iz kazenskega zakona. Ker je to uresničenje dejanskega stanja kaznivega dejanja hkrati tudi izvršitev samoupravne odločitve, se kazenska odgovornost ne sme ustaviti le na storilcu in se zlasti ne sme spregledati vzročno prispevanje v procesu odločanja, v katerem je izvršitev le stalna končna stopnja. Vzročno prispevanje je podano, če ugotovimo, da na podlagi poprejšnjih stopenj v procesu odločanja ni mogla slediti drugačna stopnja izvršitve, kot je s storitvijo kaznivega dejanja dejansko sledila. Odločanje pred stopnjo izvršitve, ki je tako vzročno povezano s kršitvijo, je torej objektivno že udeležba pri storitvi kaznivega dejanja.

V procesu kolektivnega samoupravnega odločanja je vedno udeleženo večje število oseb; pri tem so s storitvijo kaznivega dejanja vzročno povezani prispevki vseh tistih udeležencev, ki so kakor koli že pripomogli, da je prišlo do odločitve, s katere izvršitvijo se stori kaznivo dejanje. Krog teh udeležencev zajema tako formalno kot neformalno organizacijo. Doslej še ni bilo veliko rodovitnih idej o kazenski odgovornosti za kolektivne odločitve, bržkone tudi zato, ker so se naša razmišljanja — pod očitnim vplivom formalističnega pojmovanja o posameznikovem deležu pri demokratičnem odločanju — nehote ustavljala na ekvivalentnem vrednotenju vzročnih prispevkov vseh sodelujočih. Abstraktno razmišljanje nas res pripelje do sklepanja, da je zato, ker pri samoupravnem odločanju sodelujejo vsi in je pogoj za odločitev sodelovanje vseh, tudi udeleženi prispevek vsakogar kot *conditio sine qua non* enakovreden vzrok odločitve. Tako sklepanje se ujema tudi s tistim kazensko-pravnim ojmovanjem vzročnosti, pri katerem se največja doslednost priznava prav teoriji ekvivalentne vzročnosti; le-ta ne dela razlik glede pomembnosti posameznih vzročnih prispevkov.

Upoštevati pa je treba, da ima teorija ekvivalentne vzročnosti tudi svoje pomanjkljivosti, zaradi katerih pri uporabi pravnih norm ne more imeti popolne veljave. Popolno veljavo ji je treba zanikati zato, ker je preveč abstraktna, ker ne upošteva razlik, ki jih sicer v življenju pri vrednotenju vzrokov upoštevamo, in ker tudi preveč razširja krog vzročnih povezav. Prav zaradi teh pomanjkljivosti se teoretiki³² kazenskega prava pridružujejo različnim teorijam o ločevanju vzročnih prispevkov; problem ločevalnih meril sicer nobena ne rešuje dokončno, vendar pa so te v »pravem življenju« vsekakor bolj uporabne kot teorija ekvivalentne vzročnosti oziroma pomenijo ustrezno korekcijo pomanjkljivosti te teorije. Če ne zanemarjamo teh drugih teorij, najdemo med prispevki udeležencev samoupravnega odločanja precejšnje razločke, ki jih lahko uporabimo kot podlago za določanje kazenske odgovornosti. Največja količina vzročne vrednosti je nedvomno podana v vplivih, ki vsebinsko določajo odločitev, preden ji glasovanje (to ima s posameznikovega stališča precej manjšo vrednost) podeli naravo obveznosti. Razloček nam bo očitnejši, če si mislimo, da je vzročna zveza med vplivom in izvršitvijo odločitve podana tudi v primeru, ko se načelo kolektivnosti odločanja prekrši in se stopnja glasovanja kratko malo preskoči.

Razločki med udeleženci samoupravnega odločanja, ki so prispevali k storitvi kaznivega dejanja, pa ne nastajajo samo glede na neenake vrednosti vzročnih prispevkov, temveč tudi glede na neenake stopnje krivde. Vsaka sociološka definicija vpliva je združljiva samo z naklepno krivdo. V stopnjah pred glasovanjem se naklep skupaj z vplivom vedno tako ali drugače izraža navzven in ga je tudi vedno mogoče individualno identificirati po njegovih nosilcih. Pri odločanju v ožjem pomenu oziroma glasovanju pa so mogoče razne stopnje krivde, mogoče je celo popolno umanjkanje krivde (zlasti zaradi dejanske zmote ali drugih pomanjkljivosti v zavesti), vendar pa tega v glasovih, ki se navzven izražajo enako (z »za«, ali s »proti«, ali z »držnostjo«), ni mogoče objektivno prepoznati. Zato se uporabljajo presumpcije, s katerimi se vsi tisti udeleženci, ki so glasovali enako, obremenijo z enako krivdo. Dejanskosti še najbolj

³² Glej Srzentić-Stajić: Krivično pravo, Sarajevo, 1968, str. 73 in M. Radovanović: Krivično pravo SFRJ, opšti deo, II. izdanje, str. 101, ali F. Sever: Temeljni elementi nauka o udeležbi, Pravnik, leto 1955, str. 126, 218 idr.

ustreza presumpcija krivde iz malomarnosti v obliki nekake culpae in eligendo. Udeležba iz malomarnosti pa po našem kazenskem zakoniku ni kazniva. Soglašamo s F. Severjem³³, ko pravi, da malomarno prispevanje h kaznivemu dejanju ni družbi nevarno delovanje, ki bi ga bilo treba kaznovati.

Glede delitve kazenske odgovornosti za samoupravno odločanje je treba še dodati, da našim družbeno-političnim in kriminalnopolitičnim interesom prav gotovo ne bi ustrezalo, če bi v primerih storitve kaznivih dejanj namesto odločilnih pobudnikov kriminalnega vedenja postavljali pod lupo kazenskega pregona kot udeležence najširše sestave kolektivnih organov. Prav s te plati se mora uveljaviti načelo, da je kazenska odgovornost »ultima ratio«. Vzročni prispevki iz stopnje glasovanja in culpa in eligendo so lahko predmet moralno-politične odgovornosti, ta lahko brez pridržkov učinkuje z večjim izenačevanjem vseh udeležencev.

Iz vsega doslej povedanega lahko povzamemo, da je pri kolektivnem samoupravnem odločanju kot udeležbi pri kaznivih dejanjih, do katerih pride z izvršitvijo odločitev (objektivni) temelj za kazensko odgovornost le udeležba posameznih nosivcev vplivov, ki so povzročili spremembe v stališčih (navzven razvidne z izglasovanjem odločitve) in nato še spremembe v vedenju (navzven razvidne z izvršitvijo odločitve).³⁴

3. Zakonodajne različice

Ob ugotovitvi, da samoupravno odločanje lahko pomeni udeležbo pri storitvi kaznivega dejanja, je treba še natančneje določiti, kakšne

³³ F. Sever, *ibid.*, str. 364.

³⁴ Težišče kazenske odgovornosti se tako sicer prenaša na kazenskoopravni institut udeležbe. S tem pa ni rečeno, da bi bila izločena možnost v določenem primeru uporabiti tudi zakonski pojem odgovorne osebe. O mogočih rešitvah glej v op. 37 omenjena dela.

Glede odgovornosti udeležencev kolektivnega samoupravnega odločanja je še posebej odprto vprašanje pravne zmote. Tega vprašanja sicer ni mogoče načelno rešiti brez revizije veljavne ureditve, ki temelji na pravilu »ignorantia iuris nocet«. Toda tudi brez tega ni mogoče spregledati resničnega dogajanja; odločitve, ki jih sprejemajo kolegijski organi, temeljijo na zaupanju, da so tisti, ki so pripravili gradivo, upoštevali veljavno pravo. Izvir protipravnosti odločitve je torej iskati v stopnjah odločanja pred glasovanjem.

vrste udeležba je to s kazenskopravne plati. Ker nosilec vpliva na odločanje pri sami storitveni dejavnosti ne sodeluje, ne gre za sotorilstvo, temveč za tako imenovano udeležbo v ožjem pomenu. Ob upoštevanju tistih vrst udeležbe, ki jih pozna naš kazenski zakonik, se bó vpliv na samoupravno odločanje še najbolj približal institutu napeljevanja; za napeljevanje je bistveno, da se udeležbeni prispevek posreduje samo po duševni poti, s prenašanjem odločitve od napeljevalca na storilca kaznivega dejanja. Vendar pa se pri vplivu na samoupravno odločanje kažejo še nekatere druge splošne lastnosti, ki pri napeljevanju sicer ne nastopajo. Mislimo na to, da vplivanje na odločanje poteka v okviru organiziranega delovanja samoupravnih organizacij in skupnosti ter da odločitev deluje na storilca kot obveznost. Vpliv na odločanje ima tako stične točke z »najmlajšo« vrsto udeležbe — z organiziranjem hudodelske združbe po členu 23 KZ. Primerjava je sicer glede na samo poimenovanje udeležbe iz člena 23. KZ depasirana, glede na svoje bistvene sestavine pa ne. Če pri udeležbi iz 23. člena KZ odmislimo vse posebej poudarjene »hudodelske« prvine, nam še vedno ostane lastnost, da morata biti storilec kaznivega dejanja in udeleženec (organizator) stalno vpletena v organizacijo, in sicer v razmerju, ki udeležencu (organizatorju) zagotavlja položaj duševnega usmerjevalca, storilcu pa odmerja vlogo izvrševalca. Duševno prispevanje k storitvi kaznivega dejanja v okviru kakega stalnega organiziranega delovanja organizacije je nedvomno eden izmed pomembnih razlogov, ki so zahtevali, da se poleg napeljevanja določi še nova vrsta udeležbe iz 23. člena KZ. Vpliv na samoupravno odločanje pa ima lahko v nekaterih primerih še druge posebnosti, ki ga ločujejo od oblik napeljevanja. Samoupravni sklep je lahko sprejet v obliki splošnega akta in tedaj deluje kot splošna norma, tako da krog mogočih storilcev in sama storitev kaznivega dejanja nista tako konkretizirana, kot to sicer predpostavljamo pri napeljevanju. Zaradi popreproščanja doslej nismo opozarjali tudi na to, da so pri cikličnih samoupravnega odločanja udeležene še številne osebe v vlogi »prenosnikov« vplivov; te osebe vplivom sicer ničesar ne dodajajo, vendar pa jih v okviru instituta napeljevanja ne bi smeli zanemariti. To bi ustvarjalo celo nize »posrednih napeljevanj«, pri katerih bi se nedvomno zameglil pregled nad bistvenimi razmerji med udeleženci samoupravnega odločanja. Ker vpliva na samo-

upravno odločanje ne moremo ustrezno uvrstiti v napeljevanje ali v druge znane vrste udeležbe, bi bila najustreznejša rešitev v tem, da se določi kot udeležba *sui generis*. Za udeležbenca te vrste bi šteli vsakogar, ki bi v procesu samoupravnega odločanja z informiranjem, predlaganjem ali na drug enakovreden način zavestno vplival na nastanek odločitve, s katero izpolnitvijo je bilo storjeno kaznivo dejanje.

S tem, da stopnjo izvršitve določimo za storitev kaznivega dejanja, prejšnje stopnje pa za udeležbo, v bistvu razbijemo enotni proces samoupravnega odločanja, da ga lahko spravimo v okvir kazenskopravne teorije o akcesornosti udeležbe, ki jo je v obliki limitirane akcesornosti prevzel tudi naš kazenski zakonik. Siceršnja enotnost procesa samoupravnega odločanja, pri katerem je celo treba poudarjati predvsem odgovornost za stopnjo oblikovanja odločitev, pa nam brani, da bi pri tej udeležbi *sui generis* delali razlike glede temeljev in mej odgovornosti ter kaznivosti med storilci in udeleženci. Ker je vpliv na samoupravno odločanje v primerjavi z napeljevanjem celo močnejša duševna udeležba, bi bilo treba kazensko odgovornost in kaznivost nosilcev vpliva določiti vsaj v enakih okvirih, kot sta določeni za napeljevalce v 19., 21. in 22. členu KZ.³⁵

V drugem odstavku 19. člena KZ je določena tudi odgovornost za neuspelo napeljevanje, kar v bistvu ni nič drugega kot poskus tovrstne udeležbe.³⁶ Nedvomno lahko tudi vpliv na samoupravno odločanje kot udeležba *sui generis* ostane samo pri poskusu, vendar je pri tem treba še razčistiti, ali je za tak poskus vpliva potrebna povzročitev odločitve ali ne. Nagibamo se k temu, da je potrebna, ker vpliv deluje kot udeležba pri storitvi kaznivega dejanja samo prek odločitve. Poskus vpliva, ki ne povzroči odločitve, torej sploh ni zmožen delovati kot udeležba in ne pripelje do začetka tistega udeležbenega delovanja, ki je po kazenskem pravu pogoj za poskus. V poskusih vpliva, ki jih preмага že samo samoupravno odločanje, tudi ni videti prave družbene nevarnosti. Uporabljeno

³⁵ Z že omenjeno novelo zakona o gospodarskih prestopkih (ZGP/73) je bil 16. člen tega zakona o smiselni veljavnosti nekaterih določb kazenskega zakonika tudi za gospodarske prestopke izredno dopolnjen še z določbami o udeležbi. Dopolnitev je bila potrebna, ker pravne vrzeli ni bilo mogoče odpraviti z uporabo analogije.

³⁶ F. Sever: *ibid.*, str. 376.

sociološko definicijo vpliva in poskusa vpliva lahko za potrebe kazenskega prava brez škode popravimo, tako da z vplivom mislimo povzročitev sprememb v stališčih in vedenju, s poskusom vpliva pa samo povzročitev sprememb v stališčih, ne pa tudi v vedenju.

Če smo se odločili za to, da je vpliv na samoupravno odločanje lahko udeležba *sui generis*, je razumljivo, da si zakonodajno ureditev take udeležbe predstavljamo v okviru splošnega dela kazenskega zakonika med drugimi znanimi vrstami udeležbe. Vendar pa taka rešitev zbuja tudi pomisleke, ker vpliv na samoupravno odločanje ne pomeni splošne oblike udeležbe pri storitvi vseh kaznivih dejanj. Smiselno se taka udeležba lahko pokaže le pri kaznivih dejanjih, ki izvirajo iz delovanja samoupravnih organizacij ali skupnosti in pri katerih se predvideva enaka motiviranost vseh članov, da nasprotujejo koristim širše družbene skupnosti (gre za kazniva dejanja, ki so de lege lata v kazenskem zakoniku določena npr. v členih 212 a, 213 c, 217/II, 225 itd. To udeležbo bi prav zaradi njenega omejenega dosega lahko imeli tudi samo za posebno obliko nekaterih kaznivih dejanj v posebnem delu kazenskega zakonika.

Omenili smo že, da je kazenska odgovornost za samoupravno odločanje zajeta tudi v določbi čl. 160 b KZ; pri tem smo mislili zlasti na tistega izmed izbirno določenih dejanskih stanov, po katerem stori zlorabo samoupravljanja, »kdor z zlorabo svojega uradnega položaja ali uradnih pravic stori dejanje ali kot član organa samoupravljanja izrabi svoj položaj z namenom, da bi s kršitvijo predpisov, družbenega dogovora, samoupravnega sporazuma ali splošnih aktov izposloval nezakonito odločitev . . . , pa je zaradi tega takšna odločitev zares sprejeta«. Citirana določba ne upošteva povezave med stopnjama sprejemanja in izvršitve odločitev ter se tako odmika od naših izpeljav o udeležbi, ki izhajajo iz enotnosti procesa samoupravnega odločanja. Člen 160 b KZ pa ima skupno izhodišče z našimi izpeljavami v tem, da ustanavlja kazensko odgovornost za vpliv oziroma — natančneje povedano — za poskus vpliva, ki je omejen na povzročitev sprememb v stališčih, ne da bi bila potrebna še nadaljnja povzročitev spremembe v vedenju. Načelno se takim inkriminacijam ne bo mogoče izogniti v primerih, ko udeležba ne pride v poštev, ker so posebna motiviranost ali druge subjektivne okoliščine, ki so razlog za inkriminacijo, podane samo pri nosilcih vpliva, ne pa tudi pri izvrševalcih odločitev.

Ob koncu je treba še poudariti, da pglavitni namen te razprave ni iskanje končnih rešitev, temveč poskus povezave teoretičnih vodil našega kazenskega prava in dognanj o naši samoupravni socialistični družbi. Po vsebinski plati smo hoteli predvsem ustreči zahtevi, da se mora kazenska odgovornost prilagajati razvoju na bistvenih toriških družbenega življenja, to pa naj bi še posebej veljalo za določanje nosilcev te oblike odgovornosti. V tem procesu prilagajanja se je kazenska odgovornost v obdobju administrativnega vodenja nanašala predvsem na uradne osebe, v obdobju deetatizacije so bile

poudarjene odgovorne osebe, v obdobju razvitega samoupravljanja pa naj bi se odgovornost po našem mnenju razširila še na nosilce vplivov na samoupravne odločitve.³⁷

³⁷ O pojmu odgovorne osebe, možnostih za novo določitev tega pojma pa tudi o uporabnosti definicije iz čl. 99/3 KZ glej J. Bele, Krivična odgovornost, str. 165, 166 in Lj. Jovanović: Kaznena odgovornost pojedinaca kao nosilaca samoupravnih funkcija, Materijalisa IX. savetovanja (Jug. združenja za krivično pravo i kriminologiju, Beograd, 1971), str. 138—151, posebej 145—147. Pisec se zanima za posebno kategorijo nosilcev samoupravnih funkcij in skuša določiti okvire tudi za njihovo kazensko odgovornost, prav tam, str. 147—151.

UDC: 343.53:331.152.1:343.222

Criteria for Criminal Liability for Self-government Decisions

Bele, mg. Ivan, Judge, Superior Court of P. R. Slovenia, Ljubljana

The article deals with the problem of criminal liability for such decisions of self-government or other collegiate bodies (viz. their implementation) which constitute a criminal offence or by which such an offence has been committed. The author starts from the principle of individual liability. After a detailed analysis of the proceedings that had resulted in the decision, the author arrives to the conclusion that things like: who gave the initiative for a particular decision, how did he prepare the materials for the collegiate body, how did he assert his influence — are much more important than the actual decision-making by voting. These

activities are in criminal law known as »participation at the criminal offence«. This should also be the basis for criminal liability. Since the traditional legal solutions do not correspond fully to the particularities of the self-government decision-making and the »participation« is a special one (sui generis), the question should be separately dealt with by law. There are two possible solutions — the first one would require special provisions on the point in the so-called general part of the Criminal Code, while the second one would be provided for by particular criminal offences. The author gives priority to the first alternative.